

WORLD HISTORY / ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯDOI: doi.org/10.21272/shaj.2023.i40.p.49

SERHIIV.SARANOV

Donetsk University of Internal Affairs (Ukraine)

**THE PROBLEM OF CREATIVITY AND SCIENTIFIC HERITAGE OF MACHIAVELLI
IN THE FRAMEWORK OF THE HISTORIOGRAPHICAL ASSESSMENTS OF
FRANCESCO DE SANCTIS**

Abstract. *The article deals with the problem of creativity and scientific heritage of Niccolm Machiavelli in the system of historiographic assessments by Francesco De Sanctis (1817-1883). The author states the importance of addressing this issue in the era of globalization, since the era of the Italian Renaissance reflected cardinal changes in the interpretation of the historical process. In addition, in the era of globalization, the question of the system for forming the stages of historiographic assessments of Machiavelli's scientific heritage has significant methodological potential. Of particular interest in this regard is the Italian historiography of the 19th century, which developed under the influence of the emergence of a single centralized Italian state. What the Italians failed in the 16th century, what Machiavelli dreamed about in the final chapter of *The Prince*, became a historical fact in 1861. Of course, before the Italian historiography, a natural question arose about the creation of a holistic picture of Italian social and political life, within which the name of Machiavelli was to occupy a significant place. Thus, after Italy gained its statehood in the 19th century, representatives of Italian historiography faced the task of determining the true place of the entire scientific heritage of Machiavelli within the framework of Italian historical development. This task was brilliantly solved in the framework of the "History of Italian Literature" by Francesco De Sanctis (1817-1883). Consideration of the problems of creativity and scientific heritage of Machiavelli in the system of historiographic assessments by Francesco De Sanctis allows us to state the deep theoretical and methodological significance of these assessments. In de Sanctis' assessments of Machiavelli's heritage, not only a dry academic approach prevails, but also the desire to tie these assessments to De Sanctis' contemporary Italian political life of the 19th century. The scientific heritage and work of Machiavelli is considered by Francesco De Sanctis as a kind of lesson for the present. Machiavelli, who relies on realism and yet pays tribute to Fortune, is regarded as precisely a modern author. The assessments of the outstanding Italian scholar expressed in the second volume of the "History of Italian Literature" laid the foundation for a significant part of the modern interpretation of Machiavelli. In the era of globalization, the appeal to the key aspects of the formation of assessments of creativity and scientific heritage of Machiavelli within the framework of Italian historiography of the 19th century is of considerable interest. Thus, the views of Machiavelli were formed in a complex and rich atmosphere of the decline of the political influence of Italy, which became a fact after the military events of 1494. This allows us, in turn, referring to the heritage of the Florentine thinker, to see the content of his concepts in the light of the challenges of the era of globalization and the formation of a new world order.*

Keywords: *Renaissance, Niccolm Machiavelli, Francesco De Sanctis, Italian historiography, "History of Italian Literature", globalization.*

Citation. Saranov S.V. The problem of creativity and scientific heritage of Machiavelli in the framework of the historiographical assessments of Francesco De Sanctis. *Sumskyi istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XL. 2023. Pp.49-57. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2023.i40.p.49

САРАНОВ С. В.

Донецький університет внутрішніх справ (Україна)

**ПРОБЛЕМА ТВОРЧОСТІ ТА НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ МАКІАВЕЛЛІ В
РАМКАХ ІСТОРИОГРАФІЧНИХ ОЦІНОК ФРАНЧЕСКО ДЕ САНКТІСА**

Анотація. У статті розглядається проблема творчості та наукової спадщини Нікколо Макіавеллі у системі історіографічних оцінок Франческо Де Санктіса (1817-1883 рр.). Автор констатує значущість звернення до зазначеної проблематики в епоху глобалізації, оскільки епоха італійського Відродження відобразила кардинальні зміни у трактуванні історичного процесу. Крім цього в епоху глобалізації має значний методологічний потенціал питання про систему формування етапів історіографічних оцінок наукової спадщини Макіавеллі. Особливий інтерес у цьому плані становить італійська історіографія XIX століття, що розвивалася під впливом факту появи єдиної централізованої італійської держави. Те, що не вдалося італійцям у XVI столітті, те, про що мріяв Макіавеллі у завершальній главі “Государя”, стало історичним фактом у 1861 році. Вочевидь, перед італійською історіографією виникало закономірне питання створення цілісної картини італійської суспільно-політичного життя, у межах якої ім’я Макіавеллі мало займати значне місце. Таким чином, після набуття Італією своєї державності в XIX столітті перед представниками італійської історіографії постало завдання визначити справжнє місце всієї наукової спадщини Макіавеллі в рамках італійського історичного розвитку. Це завдання було блискуче вирішено в рамках “Історії італійської літератури” Франческо Де Санктіса (1817-1883 рр.). Розгляд проблематики творчості та наукової спадщини Макіавеллі у системі історіографічних оцінок Франческо Де Санктіса дозволяє констатувати глибоку теоретичну та методологічну значущість цих оцінок. У оцінках де Санктіса спадщини Макіавеллі превалює не стільки сухий академічний підхід, а й прагнення прив’язати ці оцінки до сучасного Де Санктісу італійського політичного життя XIX століття. Наукова спадщина та творчість Макіавеллі розглядається Франческо Де Санктісом як своєрідний урок для сучасності. Макіавеллі, який робить ставку на реалізм і все ж таки віддає належне Фортуні розглядається як саме сучасний автор. Оцінки видатного італійського дослідника, висловлені у другому томі “Історії італійської літератури”, заклали основу значної частини сучасної інтерпретації Макіавеллі. В епоху глобалізації звернення до ключових аспектів формування оцінок творчості та наукової спадщини Макіавеллі у рамках італійської історіографії XIX століття становить значний інтерес. Так, погляди Макіавеллі формувалися у складній та насиченій атмосфері занепаду політичного впливу Італії, що став фактом після військових подій 1494 року. Це дозволяє нам, у свою чергу, звертаючись до спадщини флорентійського мислителя, побачити зміст його концепцій у світлі викликів епохи глобалізації та формування нового світового порядку.

Ключові слова: епоха Відродження, Нікколо Макіавеллі, Франческо Де Санктіс, італійська історіографія, “Історія італійської літератури”, глобалізація.

Цитування. Саранов С. В. Проблема творчості та наукової спадщини Макіавеллі в рамках історіографічних оцінок Франческо Де Санктіса // Сумський історико-архівний журнал. №XL. 2023. С.49-57. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2023.i40.p.49

Як відомо, епоха італійського Відродження відобразила кардинальні зміни у трактуванні історичного процесу. Сприйняття історії тепер базувалось на основі її світської інтерпретації. Історіографія італійського Відродження, найбільш значущими показниками якої стали роботи Нікколо Макіавеллі та Франческо Гвіччардіні, через свою насиченість пізнавальним потенціалом протягом століть привертала і привертатиме увагу

дослідників. Заперечення середньовічного трактування історичного процесу, звернення до греко-римської спадщини і водночас створення нового зразка історичного мислення, заснованого на переосмисленні гуманізму, його перегляді представляє її характерні риси. Наукова спадщина і творчість Макіавеллі є показовою в цьому плані, оскільки він входив до числа тих, хто, за визначенням Бенедетто Кроче, “скинули тогу, в складках якої можна було заплутатися, і віддали перевагу сучаснішому одягу” (Кроче, 1998: 140).

У свою чергу в епоху глобалізації має значний методологічний потенціал питання про систему формування етапів історіографічних оцінок наукової спадщини Макіавеллі. Особливий інтерес у цьому плані становить італійська історіографія XIX століття, що розвивалася під впливом появи єдиної централізованої італійської держави. Те, що не вдалося італійцям у XVI столітті, те, про що мріяв Макіавеллі у завершальній главі “Государя”, стало історичним фактом у 1861 році. Вочевидь, перед італійською історіографією виникало закономірне питання створення цілісної картини італійської суспільно-політичного життя, у межах якої ім’я Макіавеллі мало займати значне місце. Але що то було за місце? Якою мала бути оцінка Макіавеллі через кілька століть після завершення епохи італійського Відродження?

Необхідно наголосити, що в епоху глобалізації зазначені питання також зберігають значний методологічний інтерес. Епоха глобалізації, будучи, з одного боку, відображенням досягнень прогресу в різних сферах розвитку держави і суспільства, з іншого боку, не виключає факторів воєн у досягненні політичних цілей. Ця зворотна сторона глобалізації є серйозним методологічним викликом для дослідників. Категорія “світовий порядок” явно потребує історичного осмислення.

З одного боку, світовий порядок XXI століття є продуктом історичного розвитку системи міжнародних відносин, що склалася за підсумками Другої світової війни, а також розпаду Радянського союзу. Проте на рівні еволюції суспільно-політичної думки раннього Нового часу також можна побачити наполегливі спроби провідних політичних мислителів осмислити існуючі виклики державного розвитку. Тобто явище інтелектуального захисту світового порядку також можна простежити на певному історичному рівні. Яскравим прикладом подібних історичних витоків є творчість і наукова спадщина Макіавеллі, що відображає обстановку серйозної кризи італійської моделі історичного розвитку після подій 1494 року.

Як відомо, значення наукової спадщини Макіавеллі полягає у розриві із середньовічної традиції політичного мислення та ставці на реалізм у процесі аналізу історичних процесів та фактів. Одним із широко застосовуваних методів є при цьому порівняльно-історичний метод.

З моменту свого написання “Государ” Макіавеллі став широко відомою роботою. Водночас процес рецепції основних ідей цього трактату є складним у рамках історичного розвитку країн Західної Європи раннього Нового часу. На зміст та динаміку цього процесу накладали відбиток процес Реформації та Контрреформації в Європі, низка військових конфліктів, серед яких особливо виділяються своїм масштабом Італійські війни 1494-1559 рр., а також Тридцятирічна війна 1618-1648 рр. На окрему увагу заслуговує також реакція на “Государя” в рамках суспільно-політичної думки та літературної критики.

Серед представників західної історіографії досліджуваного питання необхідно відзначити фундаментальну статтю 2017 року Фернанда Галло (Fernanda Gallo), ад’юнкт-професора сучасної історії Середземномор’я на історичному факультеті та наукового співробітника Хомертон-коледжу Кембриджського університету під назвою “Де Санктіс, інтерпретатор епохи Відродження” (Gallo, 2017). Крім цього серед досліджень останніх кількох років заслуговує на увагу стаття 2017 року Ніно Аріґо (Nino Arrigo) “Франческо Де Санктіс і сучасна порівняльна критика в епоху складності” (Arrigo, 2017). Значний

інтерес також становить дослідження 2016 року співробітниці Туринського університету Chiara Tavella (Чіара Тавелла) “Франческо Де Санктіс у “місті поворотних моментів” (Tavella, 2016). Чіара Тавелла простежує окремі аспекти літературного та політичного досвіду Де Санктіса, отриманого ним у столиці П’ємонту. Турін відіграв ключову роль у життєвому та академічному шляху Де Санктіса, дослідниця аналізує поетапний процес адаптації вченого в академічному середовищі цього міста, його співпрацю з місцевими періодичними виданнями, його наукову еволюцію як вченого.

Професор італійської літератури на факультеті літератури та філософії Університету Кассіна та Південного Лаціо Toni Iermano (Тоні Ермано) у дослідженні 2019 року “Він вказав на зірки”. Політичний мислитель Франческо Де Санктіс” (Iermano, 2019) розглядає специфіку політичного світогляду Де Санктіса. Остання обставина становить інтерес у світлі інтерпретації Де Санктісом творчості Макіавеллі з висоти історичного та політичного досвіду Італії, а також власних політичних оцінок.

Італійський політик та письменник Рауль Морденті (Raul Mordenti) є автором статті з промовистою назвою “Історія італійської літератури” Франческо Де Санктіса як основа італійської нації” (Mordenti, 2009) 2009 року.

У рамках української історіографії тематика оцінок Франческо Де Санктісом творчості та наукового спадку Макіавеллі фактично не розглядалася. Це пояснюється не достатньою увагою з боку українських дослідників до вивчення історичного розвитку періоду раннього Нового часу, фокусуванням академічної уваги здебільшого на вивченні вітчизняного історичного досвіду. Частково в попередніх публікаціях ми аналізували проблематику розвитку італійської суспільно-політичної традиції епохи Відродження під час розгляду реакції на “Государя” у межах “Політичного заповіту” Рішельє (Саранов, 2022).

В історичному розвитку раннього Нового часу саме реалістичність “Государя” Макіавеллі, який робить ставку на висвітлення істинної природи політичних процесів, приводила досить часто в рамках суспільно-політичної думки до складної реакції на основні ідеї цього трактату. Цей реалізм “Государя” по-різному використовувався на рівні державної пропаганди епохи. Так, наприклад, у Франції раннього Нового часу, виклад основних ідей “Государя” підмінювалося ідеологічними випадками представників протестантів епохи Релігійних війн 1562-1598 рр.

З огляду на це часто навіть зміст “Государя” виявлялося інтерпретованим у межах відповідного ідеологічного контексту. Це, звичайно, не означало відсутність повного розуміння серед перших читачів «Государя» справжнього значення змісту головної роботи “Макіавеллі”. Посвячена Лоренцо Медічі, головна робота Макіавеллі знаходила також своїх уважних читачів. Так, через п’ять років після смерті Макіавеллі друкар Бернар Джюнта (Bernard Giunta) присвячуючи “Государя” монсеньйору Жану Гадді (Jean Gaddi) просив його вберегти цю книгу “від тих, хто невпинно розриває її через її предмет, не враховуючи, що наставники навчають ліків та травам одночасно використання отрут з єдиною метою захистити проти них, показавши їх нам; і вони не розуміють, що немає ні мистецтва, ні науки, якими безбожні не вміли б зловживати” (цит. за: Ferrari, 1897: 30).

Враховуючи це, стають зрозумілими деякі аспекти процесу становлення позицій італійської історіографії в рамках “питання Макіавеллі”. Завданням італійської історіографії ставав пошук оптимальних форм та методів для «адаптації» наукової спадщини Макіавеллі. Не зумівши в епоху раннього Нового часу досягти державної єдності, італійці на кілька століть виявляються, умовно кажучи, на задвірках ключових процесів та подій західноєвропейського історичного розвитку. Звичайно ж італійці були присутні при найбільш знакових процесах раннього Нового часу, але було очевидно, що вони не відіграють визначальну роль у силі та швидкості цих процесів.

Епоха італійського Відродження, таким чином, не увінчалася утворенням централізованої італійської держави.

Як було зазначено, “Государ” при цьому часто використовувався представниками різних політичних сил для обґрунтування тих чи інших політичних цілей. Наприклад, після відходу Англії від католицизму кардинал Поло в 1555 році, зустрівши критику Ватикану щодо англіканської релігії, використав ім’я Макіавеллі як “останнє прокляття” Генріху VIII. Надалі “Государ” також піддається вилученню з боку інквізиції і входить до числа заборонених книг з боку католицької церкви. Були також спроби використовувати “Государя” як аргумент при апологізації реставрації папської влади. Разом з тим, в Італії після легкої реставрації там позицій Контреформації для деяких католиків ім’я Макіавеллі стає досить популярним, замінюючи, як зазначав у передмові до французького видання “Государя” 1897 року Джузеппе Феррарі, ім’я Лютера і всю віру Німеччини (Ferrari, 1897: 31).

Таким чином, після набуття Італією своєї державності в XIX столітті перед представниками італійської історіографії постало завдання визначити справжнє місце всієї наукової спадщини Макіавеллі в рамках італійського історичного розвитку. Це завдання було блискуче вирішено в рамках “Історії італійської літератури” Франческо Де Санктіса (1817-1883 рр.).

Військове вторгнення Наполеона Бонапарта на Італійський півострів відкрило новий період у його історичному розвитку. Після завершення наполеонівського періоду істотно активізувалося суспільно-політичне життя. Революційні події 20-х – 30-х років XIX століття, а потім 1848 року позначили тенденцію формування централізованої італійської держави. Італійська суспільно-політична думка відіграла важливу роль у процесі осмислення особливостей італійського історичного розвитку. 1861 року Італія досягає державної незалежності. Багато з представників італійського суспільно-політичного життя докладали значних зусиль для розвитку італійської науки, літератури та мистецтва. Для цього, втім, були всі необхідні історичні передумови, оскільки з часів італійського Відродження інтелектуальна атмосфера Італії мала ряд видатних рис та особливостей.

Одним із яскравих представників італійського суспільно-політичного життя був Франческо Де Санктіс (1817-1883 рр.). Народившись у Неаполі і здобувши гуманітарну освіту, він з вісімнадцяти років через сімейні обставини почав займатися викладацькою діяльністю. Поступово інтереси Де Санктіса виявилися зосереджені на літературній проблематиці. Період викладання де Санктіса протягом 1839-1841 рр. втілювався у насиченій лекційній роботі, що відбилася у книзі “Теорія та історія літератури”. Вплив на мислення та світогляд Де Санктіса в цей період справила французька просвітницька література доби Просвітництва. Як відзначають дослідники, крім цього, італійський дослідник в цей період знайомився з роботами представників романтизму (Мандзоні, Шлегель), а також Франсуа Гізо, Йоганна Вольфганга фон Гете, Віктора Гюго та іншими авторами. Крім цього безсумнівний вплив на дослідницький метод Де Санктіса виявило знайомство з філософською системою Гегеля.

Франческо Де Санктіс був активним учасником революційних та політичних подій своєї епохи. Зокрема, в ході революційних подій 1848 року він обіймав посаду секретаря комісії, що займалася питаннями освіти. У 1850 році він був підданий арешту і тільки від’їзд (еміграція) до Калабрії після виправдувального судового вироку сприяв активізації його наукової діяльності.

Швейцарський період наукової діяльності Де Санктіса знаходить свій відбиток у переосмисленні теорії естетики Гегеля. Принцип історизму, прагнення побачити у літературних формах минулого витоки сучасних рис заклали фундамент наукового методу

італійського дослідника під час роботи у цей період над лекційними курсами присвяченими Данте, Петрарці та інших видатним представникам італійської літератури. Крім цього, у цей період він продовжує цікавитись і навіть брати участь в італійських політичних подіях. У 1860 році де Санктіс переміщується до Пізи, після отримання там університетської кафедри вирушає до Неаполя. Він стає губернатором Авелліно, потім обіймає посаду міністра народної освіти в Італійському королівстві. Крім цього, він продовжує брати активну участь у суспільно-політичному житті країни (керівництво газетою “Італія” та ін.), поєднуючи це з науковою діяльністю.

Так, саме в 1870 році Франческо Де Санктіс завершує свою головну роботу “Історія італійської літератури”. Літературні та критичні оцінки, викладені ним у цій роботі, відобразили вершину наукової творчості італійського дослідника. Ці оцінки зберігають свій глибокий вплив та значення також для сучасної літературної критики. Де Санктіс в “Історії італійської літератури” підходить до аналізу літературних явищ на комплексному рівні. Переосмислюючи гегелевські методологічні позиції, шукає загальну основу розвитку італійської літератури.

Робота над главою про Макіавеллі здійснювалася італійським дослідником у вересні 1870 року (Михальчи, Овсянников, 1964: 576), тоді як у грудні 1870 року другий том за вимогами видавництва має бути завершений. Санктіс шляхом глибоких та оригінальних спостережень та висновків над творчістю Макіавеллі пов’язує його як представника італійського Відродження із сучасною італійському дослідникові Італією XIX століття.

Макіавеллі для Де Санктіса є типовим флорентійцем, просоченим атмосферою своєї епохи, але водночас великою людиною. Більше того, Макіавеллі дуже нагадував Лоренцо Медічі (Де Санктіс, 1964: 72). У творчості флорентійця з’являються ознаки “нової людини”, що робить ставку на раціональність за мінімальної уяви. Для Де Санктіса важливо, що Макіавеллі був прихильником об’єднання Італії під егідою одного князя (Де Санктіс, 1964: 73). Очевидно, що італійський дослідник бачить у політичному утопізмі флорентійського мислителя риси реальної італійської політичної дійсності XIX століття. Розділ про Макіавеллі є одним із центральних у другому томі “Історії італійської літератури”.

Якщо від поетичної спадщини Макіавеллі залишилося кілька вдалих рядків, то його проза значно ширша за впливом та масштабом. Так, Де Санктіс вбачає в цій прозі наслідування Бокаччо, водночас стиль Макіавеллі в “Государі”, “Міркуваннях”, “Листах”, “Історії Флоренції” має спонтанний характер. По суті, коли Макіавеллі “не думав про форму, він став майстром форми”. Де Санктіс знову повертається до рис подібності між Макіавеллі та Лоренцо Медічі. Ці риси є спільними рисами “італійської буржуазії на той час” (Де Санктіс, 1964:75). Макіавеллі, з погляду Де Санктіса, “не визнає жодної релігії, а тому мириться з кожною з них”. Більше того, основним джерелом переживань для Макіавеллі називається свобода та незалежність батьківщини (Де Санктіс, 1964: 76). Він називається патріотом, що виділяється “з натовпу продажних писак”. Де Санктіс у загальній характеристиці Макіавеллі зрештою визначає його як кабінетного вченого, на тлі інтелектуальних переваг якого були в історичній дистанції не суттєвими “бідність, безладний спосіб життя, плебейські звички” (Де Санктіс, 1964: 76-77).

Саме реалізм мислення Макіавеллі в процесі аналізу історичних фактів і навколишньої політичної дійсності Де Санктіс застосовує при оцінці “Государя”. Так, “Государ” тривалий час оцінювався невірно, тобто з морального погляду (Де Санктіс, 1964: 77). Є підстави вважати, що з констатації наявності тривалої традиції неправильної оцінки Макіавеллі італійський дослідник відштовхувався позиції Ф. Шлегеля. Зокрема, Ф. Шлегель писав 1828 року: “Флорентійський секретар своїми вкрай шкідливими і язичницько аморальними політичними принципами ніби йде у розріз всьому

національному способу мислення, а тому, безумовно, впливає на нього негативно” (Де Санктіс, 1964: 77). Де Санктіс підходить до оцінки наукової спадщини Макіавеллі інакше, використовуючи кілька методологічних стартових позицій.

Так, по-перше, “від Макіавеллі пішла італійська проза” (Де Санктіс, 1964: 78). Флорентійський мислитель зумів піднятися над поточними другорядними процесами епохи та поставити ключові питання. Здійснити йому вдалося це під інтелектуальним впливом античної традиції, а також в атмосфері самооцінки італійців як цивілізованої нації, “шануючи за варварів усі народи, що жили по той бік Альп” (Де Санктіс, 1964: 78).

По-друге, система політичного та історичного мислення Макіавеллі визначалася фактором військового вторгнення на Апеннінський півострів з боку низки європейських держав. Так, Макіавеллі стає свідком історичного занепаду Італії, усвідомлюючи його повною мірою. Він “встромив свій гострий погляд у цю квітучу культуру, зовні потужну і величну, і зумів розглянути недугу там, де інші бачили здоров’я, що пишає” (Де Санктіс, 1964:79).

По-третє, Де Санктіс визначає Макіавеллі як прогресивного політичного мислителя, який сприяв “руйнуванню середньовіччя”. Реальність навколишнього світу протиставляється у нього уяві, релігії, мистецтву.

По-четверте, Макіавеллі кладе основою життя Батьківщину. Це, як зазначає Де Санктіс, істотно відрізняється від системи координат періоду середньовіччя, коли “поняття Батьківщини не існувало” (Де Санктіс, 1964: 83). Макіавеллі зумів вловити одну з найважливіших історичних тенденцій епохи, що полягала у процесі формування великих централізованих держав.

По-п’яте, Макіавеллі по Де Санктісу не тільки усвідомлює теоретичні аспекти процесів і подій, що відбуваються навколо нього. Важливим є в “Государі” його заклик створити велику італійську державу, здатну протистояти військовій загрози ззовні. Таким чином, Макіавеллі називається прихильником самостійної незалежної нації (Де Санктіс, 1964: 85).

По-шосте, Батьківщина у Макіавеллі визначається як поглинаюча мораль, закон і релігію. Тобто батьківщина у нього опиняється на першому місці, їй підкоряється решта. Це звичайно не означає, що Макіавеллі не включає мораль до свого політичного аналізу. Навпаки, як зазначає Де Санктіс, флорентійський мислитель виступає за високу мораль (Де Санктіс, 1964: 87). Під нею розуміється те, що може представляти користь для батьківщини, наприклад, щирість і релігійна віра. Проте якщо щирість і віра стають перешкодою на шляху Батьківщини, то флорентійський мислитель їх відкидає.

По-сьоме, Де Санктіс вбачає в системі аргументації Макіавеллі витоки “процесу зміцнення світської держави, яка позбавлялася теократії і своєю чергою сама починала все прибирати до рук” (Де Санктіс, 1964: 87). Макіавеллі присутній при початковій стадії цього процесу. Так, “у Макіавеллі немає навіть натяку на божественне право” (Де Санктіс, 1964: 87).

По-восьме, Де Санктіс звертає увагу, що Макіавеллі є прихильником “чесноти” у давньоримському значенні цього слова. Саме чеснота штовхає “людей на велику самопожертву, на великі справи” (Де Санктіс, 1964: 88). Тому на критичну оцінку заслуговує релігія, дотримання якої перетворило італійців на нездатних звільнитися від іноземного вторгнення.

По-дев’яте, Макіавеллі за Де Санктісом виходить з того, що саме “людський дух” править світом, а не “надприродні сили”. Існує певна “сила речей”, яка знаходить своє відображення в XXV розділі “Государя” під назвою “Що означає в людських справах доля і як з нею можна боротися”. Звідси походить значимість історії як “неминуче чергування взаємозалежних причин і наслідків, результат дії сил, наведених у рух

думками, пристрастями та інтересами людей” (Де Санктис, 1964: 89). Звідси ж випливає методологічна значущість у Макіавеллі “реального світу, що існує у конкретних умовах місця та часу” (Де Санктис, 1964: 89).

По-десяте, історичний процес по Макіавеллі має закономірний характер. Тому, наприклад, правителі, які “мають надію на одну тільки левову силу, управляти не зможуть” (Де Санктис, 1964: 90). Де Санктис у цій оцінці виходить із змісту XVIII глави “Государя”. Так, у цьому розділі ми читаємо, що люди внаслідок нерозуміння “нехитро використовують левову силу”.

Виклавши в такому вигляді і з такими методологічними акцентами власну авторську концепцію інтерпретації Макіавеллі, Де Санктис додає тезу про деяку “тривіальність” ідей Макіавеллі для його сучасників. Адже про ці ідеї “всі невиразно здогадувалися” (Де Санктис, 1964: 91). У той же час, Макіавеллі називається “справжнім буржуа нового часу”, що містить у собі риси нашої сучасності та іронічні ноти епохи Відродження. Адже Макіавеллі є прихильником “правди справжньої”, яка досягається на раціональній основі.

Розгляд нами проблематики творчості та наукової спадщини Макіавеллі у системі історіографічних оцінок Франческо Де Санктіса дозволяє констатувати глибоку теоретичну та методологічну значущість цих оцінок.

По-перше, в оцінках Де Санктіса спадщини Макіавеллі превалює не лише сухий академічний підхід, а й прагнення прив’язати ці оцінки до сучасного Де Санктісу італійського політичного життя XIX століття.

По-друге, наукова спадщина і творчість Макіавеллі розглядається Франческо Де Санктісом як своєрідний урок для сучасності. Макіавеллі, який робить ставку на реалізм і все ж таки віддає належне Фортуні розглядається як саме сучасний автор.

По-третє, оцінка Де Санктісом Макіавеллі ґрунтується на принципі історизму. Він розуміє, що флорентійський мислитель був людиною свого часу. У той же час він розуміє значущість історії, перш за все, греко-римської спадщини для самого Макіавеллі.

По-четверте, оцінки Франческо Де Санктіса творчості та наукової спадщини Нікколо Макіавеллі, висловлені у другому томі “Історії італійської літератури”, заклали основу значної частини сучасної інтерпретації Макіавеллі.

По-п’яте, в епоху глобалізації звернення до ключових аспектів формування оцінок творчості та наукової спадщини Макіавеллі в рамках італійської історіографії XIX століття становить значний інтерес. Так, погляди Макіавеллі формувалися у складній та насиченій атмосфері занепаду політичного впливу Італії, що став фактом після військових подій 1494 року. Це дозволяє нам, також звертаючись до спадщини флорентійського мислителя, побачити зміст його концепцій у світлі викликів доби глобалізації та формування нового світового порядку.

Література:

Arrigo, 2017 – *Arrigo N.* Francesco De Sanctis e la moderna critica comparatistica nell’era della complessità //URL: https://www.academia.edu/35836343/Francesco_De_Sanctis_e_la_moderna_critica_comparatistica (дата звернення: 4.06.2023)

Gallo, 2017 – *Gallo F.* Francesco De Sanctis interprete del Rinascimento // URL: https://www.academia.edu/32477630/Gallo_Francesco_De_Sanctis_interprete_del_Rinascimento_pdf (дата звернення: 4.06.2023)

Iernano, 2016 – *Iernano T.* “Additava le stelle”. Francesco De Sanctis pensatore politico //URL: https://www.academia.edu/42669476/DE_SANCTIS_PENSATORE_POLITICO (дата звернення: 4.06.2023)

Ferrari, 1897 – *Ferrari G.* Machiavel et son oeuvre // Machiavel Nicolas. Le Prince. Paris: Librairie de la Bibliothèque nationale. Pp. 8-53

Mordenti, 2019 – *Mordenti R.* La Storia della letteratura italiana di Francesco De Sanctis //URL: https://www.academia.edu/90457816/La_Storia_della_letteratura_italiana_di_Francesco_De_Sanctis (дата звернення: 4.06.2023)

Tavella, 2016 – *Tavella Ch.* Francesco De Sanctis nella “citta delle svolte” //URL: https://www.academia.edu/29216909/Francesco_De_Sanctis_nella_citt%C3%A0_delle_svolte (дата звернення: 4.06.2023)

Кроче, 1998 – *Кроче Б.* Теория и история историографии. М.: Школа “Языки русской культуры”. 191 с.

Михальчи, Овсянников, 1964 – *Михальчи Д.Е., Овсянников М.Ф.* Франческо Де Санктис и его “История итальянской литературы” // Де Санктис Ф. История итальянской литературы: в 2 томах. Том II. М.: Издательство “Прогресс”. С. 559-587.

Де Санктис, 1964 – *Де Санктис Ф.* История итальянской литературы: в 2 томах. Том II. М.: Издательство “Прогресс”. 646 с.

Саранов, 2022 – *Саранов С.В.* Проблема рецепції ідей “Государя” Макиавеллі у “Політичному заповіті” кардинала Рішельє // Сумська старовина. № LXI. С.21-26.

References:

Arrigo, 2017 – *Arrigo N.* Francesco De Sanctis e la moderna critica comparatistica nell’era della complessità // URL: https://www.academia.edu/35836343/Francesco_De_Sanctis_e_la_moderna_critica_comparatistica [in Italian]

Gallo, 2017 – *Gallo F.* Francesco De Sanctis interprete del Rinascimento // URL: https://www.academia.edu/32477630/Gallo_Francesco_De_Sanctis_interprete_del_Rinascimento_pdf [in Italian]

Iernano, 2016 – *Iernano T.* “Additava le stelle”. Francesco De Sanctis pensatore politico // URL: https://www.academia.edu/42669476/DE_SANCTIS_PENSATORE_POLITICO [in Italian]

Ferrari, 1897 – *Ferrari G.* Machiavel et son oeuvre // Machiavel Nicolas. Le Prince. Paris: Librairie de la Bibliothique nationale. Pp. 8-53. [in French]

Mordenti, 2019 – *Mordenti R.* La Storia della letteratura italiana di Francesco De Sanctis // URL: https://www.academia.edu/90457816/La_Storia_della_letteratura_italiana_di_Francesco_De_Sanctis [in Italian]

Tavella, 2016 – *Tavella Ch.* Francesco De Sanctis nella “citta delle svolte” // URL: https://www.academia.edu/29216909/Francesco_De_Sanctis_nella_citt%C3%A0_delle_svolte [in Italian]

Kroche, 1998 – *Kroche B.* Teoriya i istoriya istoriografii [Theory and history of historiography]. М.: Shkola “Yazyki russkoj kultury”. 191 s. [in Russian]

Mihalchi, Ovsyannikov, 1964 – *Mihalchi D.E., Ovsyannikov M.F.* Franchesko De Sanktis i ego “Istoriya italyanskoj literatury” [Francesco De Sanctis and his “History of Italian Literature”] // De Sanktis F. Istoriya italyanskoj literatury: v 2 tomah. Tom II. М.: Izdatelstvo “Progress”. S. 559-587. [in Russian]

De Sanktis, 1964 – *De Sanktis F.* Istoriya italyanskoj literatury [History of Italian literature]: v 2 tomah. Tom II. М.: Izdatelstvo “Progress”. 646 s. [in Russian]

Saranov, 2022 – *Saranov S.V.* Problema retseptsii idei “Hosudaria” Makiavelli u “Politychnomu zapoviti” kardynala Rishelie [The problem of reception of Machiavelli’s “Sovereign” ideas in Cardinal Richelieu’s “Political Testament”] // Sumska starovyna. № LXI. S. 21-26. [in Ukrainian]